

DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR SI PROBLEMATICA MOBILITĂȚII SOCIALE

Sorin Mitulescu, Ioana Petre

Aspirațiile, opțiunile, orientările și reorientările tinerilor reprezintă modalități prin care, din punct de vedere psihologic, se pregătesc componente societății de miine. Din acest motiv, orice proiect de transformare socială trebuie să țină seama de aceste deziderate umane și să urmărească satisfacerea lor plenară. „Tot ce înfăptuim — arăta secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu — trebuie să răspundă năzintelor poporului, să asigure bunăstarea și fericirea sa”¹. Implicarea puternică a științei contemporane în întreaga activitate de producție materială și spirituală accentuează procesele de profesionalizare, face ca accesul la pozițiile ocupaționale și sociale să fie tot mai puternic conditionat de parcurgerea prealabilă a unui anumit traseu instrucțional. Aceste tendințe se vor accentua în societatea noastră odată cu generalizarea invățământului de 12 ani și cu sporirea numărului de studenți.

Preocuparea cu privire la rolul pe care sistemul de invățămînt poate și trebuie să îl joace în prefigurarea pozitîilor profesionale și sociale ale indivizilor are tradiții bogate în sociologie, răminind în continuare în actualitate, atât în contextul societăților occidentale dezvoltate cît și al celor în curs de dezvoltare. Așa cum demonstrează și P. Koppelhoff și W. Teckenberg², caracteristicile raportului școală-mobilitate, deși influențate de nivelul de dezvoltare economică, nu decurg în mod nemijlocaș din acesta. Un rol important joacă dimensiunea instituțională a fiecărei societăți, tradițiile de organizare ale unor forme de invățămînt.

În cazul societății socialiste, poziția socială a individului depinde într-o măsură mult sporită de activitatea pe care acesta o depune în folosul colectivității și, deci, preocuparea de a stabili modalitățile în care sistemul de invățămînt poate să se constituie ca factor de dinamizare a structurilor sociale și să abandoneze treptat rolul unei instanțe pasive de reproducere a structurilor deja constituite este cu atît mai mult actuală.

Evaluarea impactului funcționalității sistemului de invățămînt asupra proceselor de mobilitate este, considerăm, oportună și din perspectiva imperativului dezvoltării intensive, al trecerii la aplicarea pe

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în fața noastră, la problemele teoretice, ideologice și activitatea politică, educativă a partidului*, București, Edit. Politică.

² P. Koppelhoff, W. Teckenberg, *Intergenerational and Career Mobility in the Federal Republic and the United States*, în „International Sociological Review”, 1987.

scără largă a inovației tehnologice, ceea ce impune sporirea gradului de fluiditate a întregului ansamblu social. În acest sens, într-un raport al Comisiei internaționale pentru dezvoltarea educației se insista asupra faptului că „educația trebuie să aibă ca scop nu numai formarea tinerilor pentru a putea exercita o profesiune determinată, ci mai cu seamă să-i facă apări pentru a se putea adapta unor sarcini diferite și a se perfecționa neîntrerupt, pe măsură ce evoluează formele de producție și condițiile de muncă: ea trebuie să tindă la optimizarea mobilității și a readaptării profesionale”³. Devenită obiectiv de prim ordin al sistemului formativ-educational chemat să asigure folosirea judicioasă a întregii capacitați creative a forței de muncă, în conformitate cu nevoile în continuă dinamică ale economiei, mobilitatea socio-profesională răspunde în primul rând cerințelor de perspectivă ale ansamblului social. Societatea viitoare va fi, cu siguranță mult mai mobilă, mai dinamică decit cea de astăzi, impunind instituțiilor ca și indivizilor o permanentă adaptare la nou. Deși perioada seorsă de la inițierea unor importante măsuri de transformare a sistemului nostru de învățămînt*, în special pe linia unei mai strinse raportări a acestuia la nevoile economico-sociale, este relativ scurtă, considerăm că pot fi totuși descifrate unele efecte ale acestor schimbări instituționale asupra desfășurării proceselor de mobilitate.

În mai multe cercetări succesive, efectuate în cadrul Centrului de Sociologie al Universității din București **, din 1981 pînă în 1987 s-a urmărit, printre altele, evaluarea capacitații actuale a învățămîntului superior și a celui liceal de a asigura dinamismul necesar structurilor sociale în etapa actuală și în perspectivă⁴. Una dintre aceste investigații a cuprins un lot de 3 700 studenți din centrele universitare București, Cluj-Napoca, Iași, Craiova, Brașov și Galați. Contribuția învățămîntului superior la procesul mobilității sociale intergeneraționale poate fi pusă în evidență prin analiza compoziției lotului de studenți după ocupația părinților (a tatălui). Se constată că peste 60% dintre părinții studenților cuprinși în anchetă nu absolviseră o facultate și mai puțin de 40% erau cadre cu studii superioare***. Aceste date pun în evidență, în primul rînd, faptul că învățămîntul superior reușește, în etapa actuală, să transfere în categoria intelectualilor un mare număr de persoane ai căror ascendenți fac parte din alte categorii sociale. Se asigură astfel, pentru aproape două treimi din efectivul învățămîntului superior, realizarea unei mobilități ocupaționale ascendentă și, în consecință, funcția sistemului de învățămînt superior în raport cu structura socială este preponderent mobilitară, cea de autoreproducere a intelectualității venind pe locul secund.

* *Apprendre à être*, Fayard, UNESCO, 1973, p. 2.

** Hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.R. din 18-19 ianuarie 1973 cu privire la perfecționarea învățămîntului în R. S. România, Edit. Politică, 1973.

*** Cercetările s-au desfășurat în cadrul unui colectiv coordonat de dr. Honorina Cazacu.

⁴ Vezi în acest sens și H. Cazacu, *Mobilitatea socială; procese și tendințe în „Vîitorul Social”*, nr. 4/1987, p. 313-324.

**** Datele sint în concordanță și cu rezultatele investigațiilor altor cercetători din țara noastră. O anchetă efectuată în 1982 asupra a 854 studenți din toate centrele universitare ale țării relevă o structură asemănătoare: 35% fiind cadre cu pregătire superioară, iar restul aparținând altor categorii sociale. În C. Schifirnet, *Pregătirea pentru profesie a tineretului universitar*, București, Centrul de Cercetări pentru Problemele Tineretului, 1982, p. 4, din Anexe.

Trebuie însă subliniat și faptul că, în actualul stadiu de dezvoltare, invățământul nostru superior nu reușește să asigure într-o măsură prea ridicată promovarea în rindurile intelectualității a descendenților din familii de muncitori și mai ales de țărani. Comparativ cu situația constată în 1973⁵, în 1987 se înregistrează o relativă stagnare în ceea ce privește ponderea fiilor de intelectuali și de muncitori, o scădere a ponderii fiilor de țărani și o creștere a celor proveniți din cadre medii, tehnico-funcționalești. Aceste schimbări trebuie puse în legătură și cu modificările intervenite în perioada amintită în structura de ansamblu a populației, dar vădesc și o anume neadaptare a structurii invățământului superior la cerințele și capacitațile sociale existente ca și la aspirațiile anumitor categorii sociale.

Asigurând o cantitate importantă de mobilitate socială, invățământul superior își manifestă, totodată, într-o măsură considerabilă și propria selectivitate socială. Acest fapt apare mai evident nu atât la nivelul general al invățământului superior, cît atunci când se analizează situația specifică a anumitor profiluri ale acestuia (tabelul 1).

Tabelul 1.

Structura unui lot de studenți după ocupația tatălui și profilul facultății*

Profilul	Ocupația tatălui			TOTAL
	cadre cu pregătire superioară	cadre medii și lucr. în servicii	muncitori și țărani	
Arhitectură	81,0	16,0	1,0	100,0
Medicină	66,0	30,0	4,0	100,0
Tehnic I(zii)**	51,0	36,0	13,0	100,0
Tehnic I și II(seral)	36,0	35,0	29,0	100,0
Tehnic II (zi)***	30,0	36,0	34,0	100,0
Agronomie	10,0	34,0	56,0	100,0

Unele specialități ale invățământului superior contribuie mai mult la realizarea mobilității sociale intergeneraționale (agronomic 90%, tehnic II 70%, tehnic serial 64%), în timp ce altele, cum ar fi medicina și arhitectura au o contribuție mai puțină în sensul autoreproducerei sociale a categoriei intelectuali.

Dacă invățământul superior nu poate fi în etapa actuală decit selecțiv, aspirațiile către invățământul de acest nivel sunt tot mai larg răspândite în toate straturile societății. Din rezultatele unei anchete efectuate în 1983—1984 în rîndul a 2 000 de adolescenți elevi în clasele a X-a și a

* F. Mahler, A. Mihu, C. Schifirnet, *Studentul și societatea*, Cluj, Edit. Dacia, 1973. Conform rezultatelor anchetei întreprinse de autori, compoziția socială a studenților la momentul respectiv era: 22,1% fiți de agriculturi, 25,3% fiți de muncitori, 36,5% fiți de intelectuali, 16,1% fiți de tehnicieni, funcționari și alte categorii.

** Datele provin din preluarea unui subșantion, cuprinzînd 833 de studenți din Centrul Universitar București 1973.

*** Tehnic I cuprinde facultățile electronică, electrotehnică, mecanică, chimie.

**** Tehnic II facultățile mecanică agricolă, metalurgie, îmbunătățiri funciare.

XII-a, cu privire la ocupația dorită a reiesit că peste două treimi din cei investigați aspiră spre ocupații de tip intelectual. Pe categorii sociale de origine, ponderea era următoarea : 62% dintre fiili de agricultori, 55% dintre fiili de muncitori, 74% dintre fiili de cadre medii și 90% dintre fiili de intelectuali. Desigur, nu trebuie înțeles, din cele spuse mai înainte că toate aceste aspirații se vor putea realiza : nici capacitatea societății — capacitatea de cuprindere a învățământului superior este în momentul de față de aproximativ cinci ori mai mică decât cea a învățământului liceal — și nici posibilitățile reale individuale — conform rezultatelor investigației menționate, aspirația pentru învățământul superior nu are suport în performanțele scolare ale tuturor celor care o exprimă : 53% din elevii investigați aveau la finele anului scolar media generală mai mică de opt — nu o îndreptățesc. Totuși, o adevarare mai strânsă a structurii învățământului superior la structura socială reală este în concordanță cu principiile călăuzitoare ale societății noastre socialiste și ea va trebui urmărită și pe viitor.

În cercetarea din 1983-84, amintită deja, asupra orientării scolare și profesionale a adolescentilor, elevii clasei a **XII-a** cuprinși în eșantion includeau în proiectele lor de viitor următoarele opțiuni : „voi da examen la facultate pînă voi reuși” (58,0%), „voi da examen la facultate și cred că am sănse mari de reușită” (12,8%), „mă voi încadra în producție și ulterior voi da examen la facultate, la cursurile fără frecvență sau serial” (11,6%), „mă voi încadra în producție fără a încerca să dau examen la facultate” (6%), „mă voi încadra în producție și ulterior voi da examen la cursurile de zi” (4,9%), „voi da examen la facultate și dacă nu voi reuși voi renunță și mă voi încadra în producție” (4,3%), alte situații — 2,4%. Răspunsurile menționate arată o orientare majoritară către nivelul maxim de instrucție. Mai mult, peste jumătate din ei declară că sunt dispuși să repete examenul pînă vor reuși. Dar așa cum arătam, capacitatea de cuprindere a învățământului superior fiind mai redusă decât a celui liceal, este necesar ca mulți absolvenți ai liceului să-și modifice pe parcurs această orientare. În unele cazuri aspirația către mobilitate se transformă într-o efectivă mobilitate a aspiraților.

Așa cum rezultă din datele cercetării efectuate în 1987 asupra studenților, o parte a absolvenților, și anume cei care provin de la liceele cu profil teoretic (matematică-fizică, filologie-istorie, științele naturii) trebuie să-și modifice prea mult opțiunile inițiale, întrucât cei mai mulți dintre ei candidează cu succes la învățământul superior. Tabelul 2 înfățișează modul în care diversificarea învățământului liceal are drept consecință și o diferențiere a sanselor absolvenților în funcție de tipul de liceu absolvit ca și de profilul de învățămînt superior abordat.

Din comparația tabelelor 1 și 2 rezultă că selectivitatea, în raport cu tipul de liceu, coincide cu selectivitatea categoriei sociale și se manifestă cu precădere la aceleasi specialități ale învățământului superior.

Procesul optional în legătură cu o anumită profesie și un anumit nivel de pregătire scolară și profesională este condiționat de o serie de factori obiectivi și subiectivi, precum standardul material, statutul ocupațional și cultural al familiei, inclinațiile și aptitudinile tinărului, rezultatele scolare anterioare. În funcție de acesti factori, decizia de a urma o anumită facultate se poate cristaliza mai timpuriu — înainte de absol-

virea clasei a VIII-a sau pe parcursul primei trepte de liceu sau mai tîrziu – după bacalaureat sau chiar după eșecul la altă facultate. Jumătate din cei peste 3 200 studenți, cuprinși în eșantionul cercetării din 1987, s-au decis să urmeze facultatea respectivă pe parcursul treptei a două de liceu. Un sfert dintre ei a decis pe parcursul primei trepte liceale și chiar înainte de absolvirea clasei a VIII-a. În fine, restul de un sfert din total s-au hotărît mai tîrziu și anume după bacalaureat sau chiar după eșecul la alt concurs de admitere (tabelul 3).

Tabelul 2

Structura studenților după profiluri de invățămînt superior și tipuri de licee absolvide, pe total eșantion.

Profilul de inv. superior	Tipuri de licee absolvide				TOTAL
	teoretice	indus-triale	agro-indus-triale	alte tipuri de licee	
Medical	77,6	13,4	0,4	8,6	100,0
Universitar-pedagogic	61,2	25,6	2,5	10,7	100,0
Tehnic	52,4	46,3	0,9	0,4	100,0
Economic	36,2	45,2	1,0	17,6	100,0
Agronomic	11,0	21,3	63,7	4,0	100,0
Media pe total eșan-tion	51,4	39,6	4,4	4,6	100,0

Tabelul 3 pune în evidență că procentul cel mai mare de orientări timpurii (precoce) este întîlnit printre studenții la profilul medical. Tîrziu se orientează o bună parte dintre studenții de la profilul tehnic. Pentru acestia însă există de multe ori o orientare inițială (mai timpurie) pentru profilul respectiv, iar alegerea efectivă a facultății se face mai tîrziu.

Tabelul 3

Structura studenților după perioada orientării spre invățămîntul superior

Profilul de invățămînt superior	Perioada orientării spre actuala facultate					TOTAL
	Înainte de absolvirea clasei a VIII-a	Pe parcursul treptei I	Pe parcursul treptei a II-a	După bacalaureat	După eșecul la altă facultate	
Medical	32,0	25,0	4,0	2,0	1,0	100,0
Universitar-pedagogic	15,0	20,0	50,0	3,0	12,0	100,0
Juridic	15,0	23,0	38,0	9,0	15,0	100,0
Tehnic	7,0	13,0	47,0	14,0	19,0	100,0
Economic	6,0	14,0	63,0	6,0	11,0	100,0
Media pe eșan-tion	10,0	15,0	49,0	11,0	15,0	100,0

Totuși, faptul că practic un student din patru pe întreg eșantionul s-a decis să urmeze cursurile actualei facultăți nu după o orientare temeinică ci doar ca o „ultimă sansă” de a absolvî invățămîntul superior reprezintă, după părerea noastră, un simptom negativ nu numai pentru

modul cum se face (sau nu se face) actualmente orientarea școlară și profesională, inclusiv pentru nivelul superior al învățământului, atât în școală cît și în familie ci și, mai ales, pentru modul cum acești tineri se vor integra ulterior în procesul de instruire și în cel de producție.

Forma de învățămînt — cursuri de zi sau serale — pe care o urmărează studenții diferențiază semnificativ perioada orientării, în sensul că ponderea celor care se decid mai devreme pentru o anumită facultate este cu mult mai redusă la studenții de la serial, comparativ cu cei de la zi. Se remarcă situația de la facultatea de metalurgie-serial, unde 60%, din totalul celor cuprinși în eșantion, declară că s-au decis să urmeze actuala facultate după eșecul înregistrat la o alta.

Perioada orientării spre actuala facultate este ușor diferită la băieți și la fete : orientarea timpurie este mai frecventă la fete. Faptul că acestea se orientează și se pregătesc pentru o anumită facultate mai din timp decât băieții contribuie, fără îndoială, alături de alți factori obiectivi și subiectivi, la o reușită mai mare a fetelor la concursurile de admitere și la o feminizare relativă, specifică în momentul de față unei bune părți a învățământului nostru superior și implicit la o probabilită feminizare a numeroase profesii intelectuale — medic, jurist, profesor și chiar anumite profesii intelectuale.

Analizind comparativ perioada de decizie pentru o anumită facultate la actualii studenți din diferiți ani de studii, am putut constata o evoluție pozitivă a fenomenului în ultimii ani, în sensul reducerii ponderii celor care se decid după bacalaureat sau după eșecul la altă facultate, de la 30% cît reprezenta aceștia în efectivul actualului an IV, la 23% pentru actualul an I. În același timp a crescut și ponderea celor care se orientează definitiv înainte de absolvirea clasei a VIII-a sau pe parcursul treptei I de liceu : de la 22% la 28%.

Majoritatea studenților investigați au susținut un singur examen de admitere la facultatea în care învață actualmente. Totuși, un sfert dintre ei au incercat de două, trei sau chiar mai multe ori pînă au reușit. Fără a arăta diferențe prea mari, datele eșantionului nostru evidențiază că fiile de muncitori și de țărani susțin, în medie mai multe concursuri de admitere la aceeași facultate, în timp ce fiile de intelectuali reușesc din prima încercare într-o proporție superioară.

Cum rezultă din datele tabelului 4, au reușit din prima încercare la actuala facultate mai cu seamă studenții din institutele de învățămînt superior cu profil universitar-pedagogic și tehnic. În schimb, pentru a reuși la actuala facultate studenții de la profilul juridic, medical și chiar economic au susținut mai multe concursuri de admitere (în medie 1,87 la juridic, 1,54 la medical și economic). Deși pe ansamblul profilului tehnic media de concursuri susținute este mai scăzută (1,27), există unele facultăți ca arhitectura și electronică unde studenții reușiti după încercări repetate sunt ceva mai numeroși.

Forma de învățămînt — zi sau serial — departajează situația numărului de concursuri de admitere susținute pînă la reușita în actuala facultate astfel : la zi au reușit din prima încercare 80% dintre studenți, în timp ce la serial ponderea acestora este numai de 60%.

Se detașează studenții serialiști de la profilul economic unde proporția celor care au susținut un singur concurs este de numai 42%.

Perseverența în repetarea concursului la aceeași facultate este ceva mai specifică pentru fete în raport cu băieții. Este probabil că și obligația băieților de a satisface serviciul militar este un factor care contribuie la diminuarea posibilităților de a repeta concursul de admitere, concurind astfel la înregistrarea menționatei tendințe de feminizare.

Tabelul 4

Structura studenților pe profiliuri de invățămînt superior după numărul de concursuri de admitere susținute la actuala facultate

Profilul	Numărul concursurilor de admitere				TOTAL
	unu	două	trei	mai mult de trei	
Tehnic	79,0	16,0	4,0	1,0	100,0
Economic	58,0	31,0	10,0	1,0	100,0
Medical	61,0	28,0	8,0	3,0	100,0
Universitar					
pedagogic	83,0	12,0	4,0	1,0	100,0
Juridic	48,0	23,0	23,0	6,0	100,0
Media pe eșantion	75,0	19,0	5,0	2,0	100,0

Un mod particular de a soluționa eșecul la un prim concurs de admitere prezintă studenții care și-au modificat opțiunea inițială, candidând ulterior la alte facultăți și chiar la alte profiliuri de invățămînt superior. Pentru acești candidați, și ulterior studenți, dorința de a urma neapărat o facultate face ca reorientarea școlară și profesională să constituie o soluție individuală de realizare a aspirațiilor, dar prin proporțiile sale o problemă socială cu implicații ulterioare. Datele anchetei noastre arată că 25 % dintre actualii studenți, nereușind la un prim concurs de admitere și-au schimbat opțiunea inițială, candidând și în final, reușind la alte facultăți. Dintre aceștia, peste jumătate au operat o schimbare de facultate, păstrindu-se însă în limitele același profil de invățămînt superior. Pentru o parte din eșantionul cercetat – anume pentru cei 1 500 studenți din Centrul Universitar București ponderea celor care după un inițial eșec au candidat la alt profil, se ridică la 10 %. Din datele existente putem reconstitui anumite „rute ale reorientării” ce caracterizează un procent mai însemnat de studenți (vezi tabelul 5).

Discrepanța între opțiunea inițială pentru o facultate și facultatea la care se reușește în final, prezintă un aspect pozitiv: capacitatea unor tineri de a se adapta la cerințe diferite, mai ales în cadrul concursurilor de admitere. Dar există și consecințe negative, ce nu pot fi neglijate; printre acestea, insatisfacția pe care unii studenți o resimt în urma nerealizării opțiunii inițiale. Insatisfacția ajunge pînă la a determina dorința de a schimba actuala facultate cu alta (de multe ori fiind vorba chiar de facultatea dorită inițial). De pildă, la Biologie, la Agronomie, la Chimie industrială, procentele celor în situația menționată depășesc 40 %, cei mai mulți declarind lipsă de inclinații și de atracție pentru profesia ce urmează să o practice. Eșecul inițial a determinat pentru acești tineri mobilitatea a opțiunii. Dar aceasta s-a realizat într-un mod superficial, înindu-se eventual seama numai de materiile ce se cer la concursul de

admitere și prea puțin de datele efective ale profesiei ce urmează a fi practicate. Consecințele acestei situații după absolvirea facultății nu pot fi subestimate : lipsa de atracție pentru profesia dobândită, greutăți de integrare. Un remediu posibil ar fi acela ca probele de concurs să se apropie mai mult de cerințele efective ale profesiei pentru care se pregătesc studenții facultății respective.

Tabelul 5

Ponderea studenților care au candidat inițial la alt profil de învățămînt superior.
(date pe lotul studenților din București — 1.500 studenți)

Eșec inițial la profilul	Succes ulterior la profilul	% din total
Medical	Universitar-pedagogic	2,0
Universitar-pedagogic	Tehnic	1,1
Tehnic	Economic	1,0
Economic	Tehnic	1,0
Medical	Tehnic	0,9
Tehnic	Medical	0,8
Juridic	Universitar-pedagogic	0,8
Alte schimbări de profil		2,4
Total		10,0

Concluzii și propuneri. Datele evidențiate în cercetarea asupra mai multor loturi de tineri pun în evidență faptul că există o legătură consistentă între dinamica sistemului de învățămînt și dinamica structurii sociale. Sensul acestei legături este dublu : atât dinspre structura socială, cit și dinspre sistemul de învățămînt. Astfel, transformările intervenite în structura socială printre care schimbarea raporturilor cantitative dintre clasa muncitoare și țărânie, dintre populația urbană și cea rurală, creșterea numerică dar și în importanță socială a inteligenței, au antrenat schimbări și în ce privește cerințele și aspirațiile populației în legătură cu sistemul de învățămînt. Printre altele, s-a accentuat presiunea cererilor legate de intrarea în învățămîntul superior. Pe de altă parte, unele schimbări survenite în rețeaua sistemului de învățămînt influențează dinamica unor fenomene sociale cum ar fi cel de mobilitate. Diversificarea rețelei de licee, creșterea ponderii liceelor industriale și agroindustriale, a avut ca efect colateral scăderea șanselor de acces la învățămîntul superior a descendenților anumitor categorii sociale (fii de țărani în mod special).

O direcție de perfecționare a învățămîntului actual ce se degajă din studiul nostru se referă la necesitatea întăririi laturii teoretice a pregătirii în toate tipurile de licee, în așa fel încit să se realizeze o pregătire în profil larg. Absolvenții liceului, indiferent de profilul acestuia trebuie să fie capabili să stăpînească tehnica existentă dar și să realizeze reorientările cerute în perspectivă. Un asemenea mod de pregătire este totodată în măsură să ofere celor interesați și șanse mai bune de acces către învățămîntul superior. Acesta în rîndul său necesită o diversificare în continuare, atât din punctul de vedere al conținutului, cit și al formelor de pregătire. Cercetările noastre de pînă acum au pus în evidență necesitatea ca școala să constituie în perspectivă un factor mai puternic al schimbării sociale inclusiv sub raportul creșterii fluidității și mobilității socioprofesionale.